

Початок дорослості пов'язаний із процесом формування організму, який відповідає нормативам зрілості. Розвинуті особистісні якості, за якими стоїть оволодіння основними здобутками життя й культури, дозволяють суб'єктові культури працювати повноцінно. Зрілість – ступінь у розвитку людини, той етап, коли вона стає здатною повноцінно виконувати свої громадянські, подружні й батьківські обов'язки, а в соціальному плані вона продуктивно проявляє себе як діяч у тій чи іншій конкретній царині життя.

1. Акмеологічні проблеми розвитку творчого потенціалу фахівця / В. М. Вакуленко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : [зб. наук. праць / за заг. ред. М. Б. Євтуха, укл. О. В. Михайличенко]. – К. : КНЛУ, НМАУ, 2002. – Вип. 21. – С. 59–62.
2. Варфоломеева О. В. «Зрелость личности» как метакатегория: междисциплинарный контекст научного исследования / О. В. Варфоломеева // II Всеукр. науч.-практич. конференция студентов, аспирантов и молодых ученых (Симферополь, 30–31 октября 2002 г.) : материалы сообщений. – Симферополь : РИО ТЭИ, 2002. – С. 10–13.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. – М. : Изд-во РАГС, 1995. – 119 с.
4. Деркач А. А. Деятельность как основание акмеологического развития субъекта и надситуативная активность субъекта как действенный фактор ее развития / А. А. Деркач, Э. В. Сайко // Мир психологии : научно-методический журнал. – М. : Воронеж, 2008. – № 2. – С. 193–205.
5. Лазурский А. Ф. Классификация личностей // Психология индивидуальных различий : хрестоматия / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова]. – М. : ЧеРо, 2000. – 776 с.
6. Пальчевський С. С. Акмеологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2008. – 398 с.
7. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
8. Резвицкий И. И. Личность. Индивидуальность. Общество: Проблема индивидуализации и ее социально-философский смысл / И. И. Резвицкий. – М. : Политиздат, 1984. – С. 33–38.
9. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс ; пер. с англ. – М. : Издательская группа «Прогресс». 1994. – 480 с.

УДК 159.923.2

Олена Галян

СПІВВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті представлено результати емпіричного дослідження мотивації професійного вибору студентів – майбутніх психологів, оцінки ними власних професійних якостей. Розкрито зв'язок між домінуючими типами мотивів вибору професії та рівнями уявлень про власні особистісні особливості студентів, які можуть бути реалізовані в професійній взаємодії.

Ключові слова: особистість, особистісні особливості, особистісний контекст професійної діяльності, мотивація професійного вибору, професійне становлення.

This article presents the results of an empirical study of motivation professional choice students – future psychologists, assessment of their own professional qualities. Reveals connection

between the man types of motives of choosing profession and levels of perception about personal students characteristics that can be implement in professional interaction.

Keywords: *person, personal characteristics, personal context of professional activities, motivated professional choice, professional formation.*

Постановка проблеми. Професійне становлення особистості – складний і тривалий процес. Його успішність визначається цілою низкою чинників, серед яких провідне місце належить особистісним. Ідеться про широкий спектр особистісних особливостей, які впливають на результативність здійснення професійної діяльності, особисту зацікавленість особистості в реалізації професійних функцій, відповідність особистісних властивостей і якостей людини вимогам професії тощо. Не менш важливо в оцінці процесу професіоналізації людини спрямовувати увагу на спонукальний компонент її активності як при виборі професії, так і її засвоєння (етап навчання у ВНЗ).

Як показує досвід, привабливість професійної діяльності психолога для багатьох юнаків і дівчат пов'язана із одного боку, з можливістю впливати на свідомість навколишніх, що відображає прагматичний аспект їх професійного вибору, пов'язаний з позиціонуванням власної особистості, потребою в самоствердженні шляхом використання маніпулятивних стратегій впливу, отриманням доступу до спеціальних знань. З іншого боку, можна спостерігати вияв прагнення використовувати професійні знання, уміння й навички для допомоги собі та навколишнім, що спричинено усвідомленням пріоритету психологічних детермінант у виникненні різного роду особистісних проблем. Існування двох, по-суті, протилежних тенденцій спричиняє необхідність спеціального дослідження питань, пов'язаних з аналізом тих особистісних характеристик, які відображені в мотивації професійного вибору майбутніх психологів (як при первинному виборі професії, так і для студентів, що здобувають другу освіту за напрямом «Психологія» та «Практична психологія»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність особистісного контексту професійної діяльності та самого процесу професіоналізації підтверджена сучасними науковцями (Н.В.Бордовська [3], О.М.Борисова [4], Л.А.Колесніченко [8] та ін.). Зросла кількість публікацій присвячених як проблемі професійного вибору майбутніх психологів загалом (Н.О. Мосол [9]), так і окремим питанням його мотивації (Н.О. Антонова [1], Д.Ю.Грищенко [7]). Так, Д.Ю.Грищенко констатує, що в процесі вибору професії в структурі особистості утворюється певний мотиваційний конструкт, до якого входять як усвідомлювані мотиваційні чинники, так і неусвідомлювані, які дають змогу пояснити причини здійсненого вибору. Цей підхід відображає загально-психологічний контекст здійснення вибору, проаналізований Г.О.Баллом. Учений акцентує увагу на функціональному аспекті вибору, зазначаючи, що індивід, який характеризується зовнішньо-поведінковими проявами, що відображають його внутрішній світ, здійснює вибір, який знаходить вияв назовні, водночас детермінований він і активною системою внутрішнього вибору [2]. Отже, професійний вибір є зовнішньо й внутрішньо детермінованим процесом. Про важливість урахування цього факту наголошує О.М.Борисова [4], указуючи на взаємозв'язок професії

та особистості: особистісні особливості впливають на вибір професії та шляхи оволодіння нею, засвоєна ж професія визначає особливості формування особистості.

Особливого значення в дослідженні особистісного підходу до професійного становлення особистості набувають питання мотиваційно-смыслової регуляції поведінки та цілетворення (М.Й.Боришевський [5], Б.С.Братусь, В.К.Вілюнас, Ж.П.Вірна [6], Д.О.Леонт'єв, Ю.М.Швалб та ін.). Їх розкриття дає можливість розглядати процес професіоналізації особистості як активний шлях життєздійснення та самореалізації. У цьому контексті М.Й.Боришевський пише, що «поза розвитком здатності до саморегуляції неможливий процес становлення творчої, соціально відповідальної особистості із загостреним почуттям нового, критичним ставлення до навколишнього світу, глибоким розумінням сенсу людського існування, усвідомленням свого місця і ролі серед інших» [5, с.175].

Окреслені підходи якнайкраще відображають ті особистісні особливості (наміри, здатності, мотиваційні настанови тощо), які забезпечують успішність професійної діяльності представників соціонічних типів професій, до яких належить і сфера психології.

Метою цієї публікації є висвітлення результатів емпіричного дослідження співвідношення особистісних особливостей та мотивації професійного вибору майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Визначальними вимірами особистості, на думку М.Й.Боришевського [5], є її самосвідомість та духовність. Як указує науковець, «самосвідомість особистості – залежно від її структурно-функціональних, змістових характеристик, цільової спрямованості – слід розглядати як чинник, завдяки якому людина як особистість спроможна самостійно визначати власну долю» [5, 6]. У цьому контексті професійний вибір стає особистісним стратегічним рішенням, яке кожен юнак і дівчина приймають, виходячи з потреби у реалізації власних здібностей і можливостей та на основі аналізу соціальної привабливості майбутньої професії.

Соціальний запит на підготовку психологів виходить з усвідомлення у суспільстві цінності індивідуальності людини і ставлення до неї як до соціальної та психічної реальності. Однак діяльність психолога також пов'язується з усвідомленням особистістю свого «Я», що відбувається на основі відображення внутрішнього світу інших людей, рефлексії й веде до фундаментальної зміни позиції людини стосовно власної діяльності. Саме цей аспект відіграє провідну роль у розвитку духовності особистості, яка, на думку М.Й.Боришевського [5], є критерієм досягнення людиною такого рівня соціального розвитку, який засвідчує осягнення нею гуманістичного сенсу життя.

Підвищені вимоги до особистісних якостей психолога в цьому випадку поєднуються з високими вимогами до його професійної компетентності. Професіоналізація особистісної, інтелектуальної, мотиваційно-ціннісної, афективної сфер особистості майбутнього психолога – важливе завдання системи навчання у ВНЗ. Для його успішної реалізації важливо орієнтуватися на особис-

тісні якості студентів, набуття ними індивідуального способу здійснення себе в професії, відкриття й збагачення власного «Я» через можливість і гуманістичну сутність професійної діяльності (Н.М.Нікітіна [10]).

З метою з'ясування особливостей співвідношення особистісних особливостей і мотивів професійного вибору майбутніх психологів, нами було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали студенти 2-го курсу напряму підготовки «Практична психологія» та першого року навчання Центру перепідготовки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Порівняльний аналіз студентів, які обрали для себе майбутню діяльність після звершення шкільного навчання, і тих, хто вивчає психологію, здобуваючи другу вищу освіту, продиктований необхідністю визначення відмінностей/подібності в спонукальному компоненті професійного вибору.

Для дослідження спонукального компонента при виборі майбутньої професійної діяльності ми використали методика «Мотиви вибору професії», яка дає змогу оцінити рівень вияву кожного із чотирьох типів мотивації. Ідеться про *внутрішні індивідуально значущі* (професія відповідає здібностям, сприяє розумовому розвитку, дає можливість виявити творчість), *внутрішні соціальні* (передбачає високе почуття відповідальності, приносить користь людям, створює можливості для зростання професійної майстерності), *зовнішні позитивні* (дає змогу використовувати професійні вміння поза роботою, високооплачувана) та *зовнішні негативні мотиви* (подобається батькам, престижна, вибрана моїми друзями, єдино можлива в умовах, що виникли).

Розглянемо отримані результати для кожної з досліджуваних груп окремо. Так, у студентів денної форми навчання (рис. 1) переважають внутрішні індивідуально значущі мотиви (47,6%). Однаковою мірою презентовані в них внутрішні соціальні мотиви (14,3%) та дві групи, мотиваційні тенденції в яких розподілені однаково: 1) внутрішні індивідуально значущі та внутрішні соціальні (14,3%) і 2) внутрішні індивідуально значущі та зовнішні позитивні (14,3%). Найменш чисельною виявилась група респондентів з домінуванням зовнішньої позитивної мотивації (9,5%).

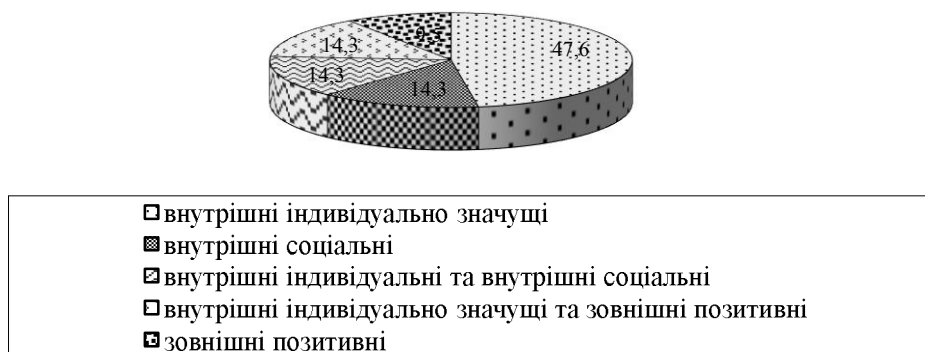

Рис. 1. Розподіл мотивів професійного вибору в майбутніх психологів (денна форма навчання)

Отримані результати дослідження мотиваційних тенденцій у виборі професії студентами-психологами (денна форма навчання) показали, що для

більшості з них цей крок у професійному самовизначенні зроблений під впливом потреби в самопізнанні, самодопомоги та самореалізації на основі поглибленого вивчення психології людей, а також орієнтації на соціальну цінність професії психолога в суспільстві.

Розглянемо розподіл мотиваційних тенденцій у студентів, які вивчають психологію, здобуваючи другу вищу освіту (Центр перепідготовки). Як видно з рис. 2, переважаючим видом мотивації в них також є внутрішні індивідуальні мотиви (64,3%). Однак їх представленість є вищою, ніж у студентів денної форми навчання.

Другими за вираженістю є внутрішні соціальні мотиви (28,6%). Їх вияв, на наш погляд, видається логічним, зважаючи на ситуацію професійного вибору цієї категорії респондентів – більш усвідомлений підхід до оцінки професійної перспективи.

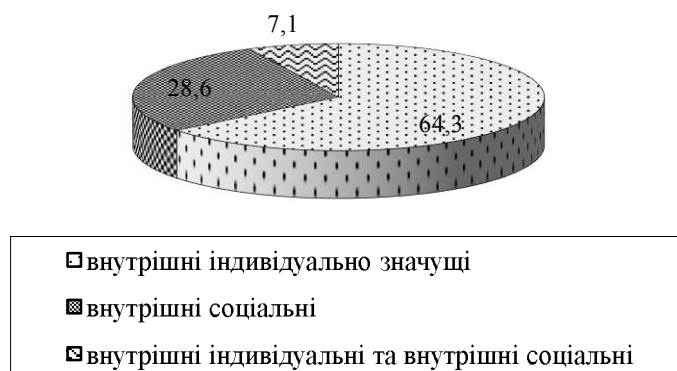

Рис. 2. Розподіл мотивів професійного вибору в майбутніх психологів (Центр перепідготовки)

Як видно з рис. 2, продовжують виявлену тенденцію й решта 7,1% досліджуваних. У них також домінує внутрішня мотивація, причому однаково виражені як внутрішні індивідуально значущі мотиви, так і внутрішні соціальні.

Порівняльний аналіз двох груп респондентів показав збереження основних тенденцій у мотивації професійного вибору (рис. 3).

Так, домінуючі позиції належать трьом типам внутрішніх мотивів: внутрішні індивідуально значущі, внутрішні соціальні й поєднання внутрішніх індивідуально значущих та внутрішніх соціальних мотивів. Однак у студентів денної форми навчання перші два типи мотивації виражені меншою мірою. Крім того, студенти Центру перепідготовки характеризуються тільки вираженням внутрішніх спонук до майбутньої професійної діяльності, на відміну від студентів денної форми навчання, яким також притаманна й зовнішня позитивна мотивація.

Отже, студенти, які здобувають другу вищу освіту, більш усвідомлено обирають майбутню фахову діяльність (домінує внутрішня мотивація, зовнішня – відсутня), однак важливого значення надають і питанням особистісного пізнання та самореалізації завдяки знанням із психології. Для студентів денної форми навчання мотивація професійного самовизначення відображає потребу в само-

пізнанні, самодопомозі та самореалізації, а також орієнтацію на соціальну цінність професії психолога в суспільстві.

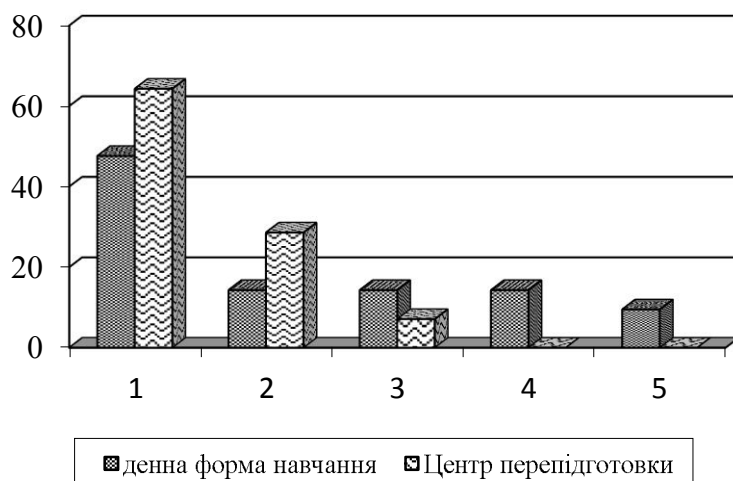

Рис. 3. Порівняння мотивів професійного вибору студентів денної форми навчання та Центру перепідготовки

Примітка: 1 – внутрішні індивідуально значущі мотиви; 2 – внутрішні соціальні мотиви; 3 – внутрішні індивідуально значущі та внутрішні соціальні мотиви; 4 – внутрішні індивідуально значущі та зовнішні позитивні мотиви; 5 – зовнішні позитивні мотиви.

Вивчення особистісних особливостей студентів було спрямовано на виявлення їх уявлень про власні професійні якості, які відповідають їх образу «Я-професіонал». Цей аспект розгляду особистості майбутніх фахівців відображав дві важливі складові їх Я-концепції – самооцінку та образ «Я». Запропонована процедура дослідження була гіпотетичним передбаченням, оцінкою власних потенційних можливостей студентів на основі попереднього уявлення про професійну діяльність та особистість психолога. Попередньо в бесіді зі студентами було з'ясовано зміст професійних характеристик, які, на думку досліджуваних, є найважливішими в діяльності психолога. Загалом було обрано для подальшої роботи 15 якостей. Їх перелік став основою для визначення образу «ідеального психолога» та подальшої оцінки себе з позиції «Я – реального» в майбутній професії.

Результати самооцінювання респондентами власних професійних характеристик представлені на рис. 4.

У студентів денної форми навчання найбільшу вираженість має адекватне з тенденцією до завищення оцінювання рівня розвитку в себе необхідних професійних якостей (36,9%). Отже, вони достатньо адекватно сприймають себе в ситуації реалізації професійних функцій, є впевненими в можливості здійснення всієї системи професійних дій. Дещо турбує наявність у 26,3% студентів неадекватно завищених уявлень про свої здібності та їх вплив на результативність професійної діяльності. Адекватна з тенденцією до заниження самооцінка професійних якостей виявлена у 21,1% респондентів. У 15,7% – неадекватно занижена. Дисперсійний аналіз показав, що групові середні загалом розрізняються незначно.

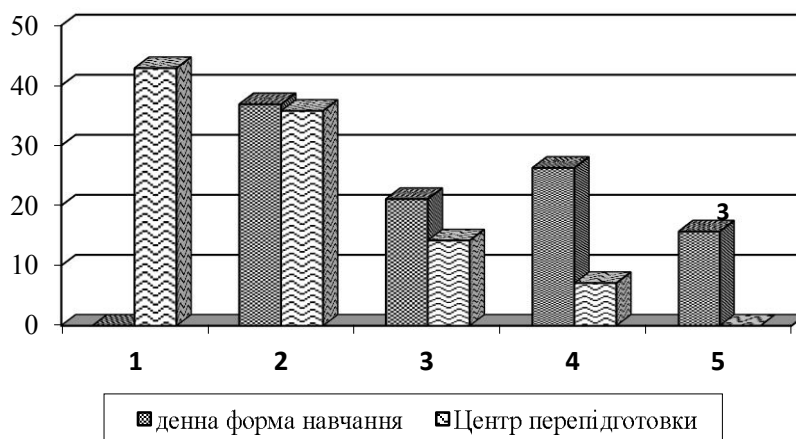

Рис. 4. Порівняння рівнів самооцінювання професійних якостей студентами денної форми навчання та Центру перепідготовки

Примітка: 1 – адекватна самооцінка; 2 – адекватна самооцінка з тенденцією до завищення; 3 – адекватна самооцінка з тенденцією до заниження; 4 – неадекватна завищена самооцінка; 5 – неадекватно занижена самооцінка.

У студентів Центру перепідготовки найбільшу вираженість має середній адекватний рівень самооцінювання професійних якостей. Такий показник виявлено в 42,9% студентів. Ще 14,2% мають адекватно занижену самооцінку. Отже, переважання усередненого уявлення про свої потенційні можливості у сфері професійної діяльності вказує на потребу у створенні в процесі навчання таких умов, які б забезпечили не тільки когнітивний аспект професіоналізації, але й давали змогу підвищити рівень мотиваційно-ціннісних установок майбутніх психологів, їх спрямованість на професійне зростання завдяки розвитку особистісного потенціалу.

Значна частина респондентів (35,8%) характеризується адекватною з тенденцією до завищення самооцінкою власних професійних якостей. Крім того, виявлено також неадекватні уявлення про себе як майбутнього професіонала. Ідеться про вираження неадекватно завищеного (7,1%) рівня самооцінювання.

У студентів Центру перепідготовки переважає тенденція до адекватного з деяким завищенням та заниженням оцінювання професійних можливостей. У зв'язку з цим можна стверджувати, що студенти, які здобувають другу вищу освіту, більше обізнані з власними особистісними особливостями.

Незважаючи на виявлені відмінності в оцінюванні студентами двох вибірок власних професійних якостей, статистичної достовірності вони не мають ($t_{\text{емп}} = 1,6$). Різняться лише кількісний розподіл студентів у виявлених рівнях самооцінки.

Відповідно до мети дослідження ми проаналізували співвідношення рівнів самооцінювання респондентами власних професійних якостей та мотивації їх професійного вибору. Нами були виокремлені чотири групи мотивів професійного вибору за критерієм переважання конкретних спонук: внутрішніх індивідуально значущих (54,3% від загальної кількості респондентів); внутрішніх соціально спрямованих (20%); поєднання внутрішніх індивідуально значущих та внутрішніх соціальних мотивів (11,4%); зовнішніх мотиваційних тенденцій (14,3%).

Порівняльний аналіз мотивів професійного вибору та рівнів самооцінювання власних професійних характеристик показав, що у групах з внутрішньо спрямованою мотивацією переважає адекватна з тенденцією до завищення оцінка власних можливостей у сфері майбутньої професійної діяльності. Потреба в реалізації професійних функцій та уявлення про власний особистісний потенціал створюють основу для формування професійної компетентності майбутніх психологів, яка насамперед спрямована на їх самореалізацію. Крім того, внутрішня соціально спрямована мотивація відображає гуманістичний потенціал майбутніх фахівців у сфері психологічної допомоги.

Зовнішня мотивація притаманна особам з тенденціями до заниження оцінок власних здібностей та можливостей у реалізації професійних функцій, їх образ «Я–професіонал» не збігається з реальною оцінкою професійних якостей.

Висновки. Професійний вибір майбутніх психологів визначається цілою низкою детермінант, серед яких особливого значення набувають внутрішньо спрямовані, особистісно-орієнтовані спонукання та уявлення про сутність професійної діяльності у сфері психологічної допомоги «Іншому». Орієнтація на професійні цінності, цілі й смисли забезпечує можливість формування адекватного ставлення до реалізації власного особистісного потенціалу студентів у професійній взаємодії.

Комплекс мотивів впливає на суб'єктивне визначення й оцінку ситуацій професійної взаємодії, зумовлює формування когнітивно-емоційних оцінювальних структур, які детермінують особливості поведінки в професійному спілкуванні.

1. Антонова Н. О. Спрямованість особистості та мотивація професійного становлення студентів психологічного факультету / Н. О. Антонова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т. 7. – Вип. 19. – К., 2009 – С. 28–31.
2. Балл Г. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г. Балл // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 (9). – С. 3–13.
3. Бордовская Н. В. Профессионально-личностное развитие будущего специалиста как психолого-педагогическая проблема [Электронный ресурс] / Н. В. Бордовская. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru>.
4. Борисова Е. М. Профессиональное самоопределение: личностный аспект : дис. на соиск. уч. степени докт. психол. наук : 19.00.07 / Е. М. Борисова. – М., 1995. – 441 с.
5. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості : [монографія] / М. Й. Боришевський. – Суми : Еллада, 2012. – 608 с.
6. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.01 / Ж. П. Вірна. – К., 2004. – 414 с.
7. Грищенко Д. Ю. Мотивация выбора профессии психолога: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Д. Ю. Грищенко. – Краснодар, 2003. – 217 с.
8. Колесніченко Л. А. Проблема особистісного і професійного розвитку в сучасній психології [Електронний ресурс] / Л. А. Колесніченко. – Режим доступу : www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/texty.
9. Мосол Н. О. Формування особистісної готовності до вибору професії психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Н. О. Мосол. – К., 2009. – 20 с.
10. Никитина Н. Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя : [монографія] / Н. Н. Никитина. – М. : Прометей, МПГУ, 2002. – 316 с.